

स्वराज्य

डॉ. सुरेश मारकड

मो. ९७६७८३९४६०

स्वातंत्र्यलढ्यासाठी नवीन पिढी घडवणे, तिच्यात विचारांद्वारे नवचैतन्य निर्माण करणे हेच लोकमान्यांनी आपले वर मानले होते. ब्रिटीश राजवटीबद्दल जनतेत असंतोष निर्माण करणे, स्वदेशाभिमान जागृत करणे आणि स्वातंत्र्य मिळविण्यासाठी त्यागाची प्रवृत्ती समाजात निर्माण करणे या उद्देशाने लोकमान्यांनी दोन तपाहून अधिक काळ 'केसरी' तून लिखाण केले. लोकमान्यांचे हे लिखाण आजही जिवंत आणि रसरशीत वाटते. आज अपवाद वगळता वृत्तपत्रातून प्रसिध्द होणारे गुळगुळीत, बुळबुळीत आणि काणेत्याही निष्कर्षाला न पोहोचणारे असे काही लिखाण पाहिले की नवीन पिढीला लोकमान्यांच्या अग्रलेखांची पुन्हा आठवण करून द्यावी, अशी कोणाचीही भावना होईल. वृत्तपत्रांचे शास्त्रशुध्द अभ्यासक जेव्हा अस्तित्वात नव्हते वा ज्यावेळी विशिष्ट ढाचा तयार झाला नव्हता, त्या काळात म्हणजेच सव्वाशे वर्षांपूर्वी केसरीच्या माध्यमातून लोकमान्यांनी अग्रलेखाद्वारे आपले विचार समाजासमोर मांडले. वृत्तपत्राचा मूळ हेतू मनोरंजनाचा नाही. तो समाजप्रबोधनाचा आणि जागृतीचा आहे. म्हणूनच लोकमान्यांनी एके ठिकाणी म्हटले आहे, सरकारच्या आवडीकरीता आम्ही पत्रे काढली नाहीत. सरकारवर कडक टीका केल्याने त्यांचा रोष आमच्यावर झाला तरी आम्हांस पर्वा नाही. सरकारी गलामी राज्यपध्दतीवर टीका करायची नाही तर व पध्दत परिणामी लोकांस व राज्यकर्त्यांस जाचले अशा निर्भोडपणे म्हणायचे नाही तर वर्तमानपत्र काढावे कशाला ?''

शंभर-सव्वाशे वर्षांपूर्वी लोकमान्य टिळकांनी व्यक्त केलेले विचार सद्यःस्थितीतही लागू पडतात. दुष्काळाच्या संदर्भात, शेतकऱ्यांच्या हलाखीच्या स्थिती संदर्भात त्यांनी मांडलेले विचार बघता ही परिस्थिती आजदेखील कायम आहे. 'दुष्काळी कामात शेतकऱ्याला खडी फोडायला जावं लागणं हे भूषणावह नाही', असे लोकमान्य एके ठिकाणी म्हणतात. आजही रोजगार हमी योजनेसारख्या योजनेत दुष्काळी भागातील शेतकरी, शेतमजूर रस्त्याच्या किंवा खडी फोडण्याच्या कामावर जाताना दिसतो. तात्पुरते उपाय योजून दुष्काळावर मात करता येणार नाही, असे लोकमान्यांनी ब्रिटीश सरकारला बजावले. आजच्या वृत्तपत्रांचेही संपादक असेच मत आपल्या अग्रलेखातून मांडताना दिसतात. मूठभर धनदांडगे शेतकरी सोडले तर बहुतांश शेतकरी वर्ग आजही कर्जाच्या ओझ्याखाली सापडलेला आहे. निसर्गाची अवकृपा, कर्जबाजारीपणा या दुष्टचक्रात सापडलेला हा शेतकरी आत्महत्येचा मार्ग जवळ करताना दिसतो आहे.

''शेती हाच या देशाचा प्रधान उद्योग. त्या व्यवसायाचा विकास व्हावा याबद्दल दुमत नसावे. यासाठी कोणता मार्ग अनुसरावा याबद्दल वाद होऊ शकतो. चहा, कॉफी, नीळ अशी शेती करूनही जर युरोपियनांचाच फायदा व्हावयाचा असेल तर मग शेती सुधारली काय किंवा न सुधारली काय ?'' असे लोकमान्य एके ठिकाणी लिहितात, तर दुसरीकडे, 'केवळ खाते निर्माण करायचे, त्यात असणाऱ्याची संख्या वाढवायची याने शेती सुधारणा होणार नाही'' असे म्हणतात. त्यांचे हे विचार आजही तंतोतंत लागू पडतात.

लोकमान्यांनी 'केसरी'तून शेकडो लेख, अग्रलेख लिहिले. त्यातील विचार, त्यांची मांडणी या दृष्टीने त्याचे महत्व वादातीत आहे. अग्रलेख कसा असावा, त्याची मांडणी(ढाचा) कशी असावा याचा आदर्श वास्तूप्राथम्येने लोकमान्यांनी घालून दिला. त्या अर्थाने लो. टिळक हे अग्रलेखाचे व्याकरणकार ठरतात. मुळात अग्रलेख लिखाणाला विचारांचा जिवंतपणा असणे आवश्यक असते. संपादकांची तळमळ, कळकळ याचा अविष्कार या लेखनात अभिप्रेत असतो. म्हणूनच तर अग्रलेखकाला वृत्तपत्राचा किंवा संपादकाचा आवाज म्हणून संबोधले जाते. त्यामुळे संपादकीय किंवा अग्रलेख हा स्वतःचे वाङ्मयीन रूप घेऊन निर्माण झालेला स्वतंत्र अविष्कार मानावा लागतो.

लोकमान्यांच्या विविध पैलूवर प्रकाश टाकणारे लेखन आजवर प्रसिध्द झाले आहे. 'केसरी'चे संपादक या नात्याने आणि अग्रलेखकार टिळक म्हणून त्यांच्या या क्षेत्रातील सामर्थ्याचा परिचय तरुण पिढीला आणि पत्रकारितेच्या विद्यार्थ्यांना करून देण्याचा हेतू हे "लाकेमान्यांचे अग्रलेख" या पुस्तकाचे प्रयोजन आहे. त्यांच्या अग्रलेखांतून त्यांच्या विचारांचा व व्यक्तिमत्त्वाचा परिचय कोणालाही होतो. म्हणूनच या सर्व अग्रलेखांची वैशिष्ट्ये त्यातील विचार, विषय आणि मांडणी या दृष्टीने एस. के. कुलकर्णी यांनी या पुस्तकातून कलेले विवेचन महत्वपूर्ण ठरेल. एस. के. कुलकर्णी यांचा पत्रकारितेच्या क्षेत्रास पन्नास वर्षांपेक्षा जास्त काळ वावर आहे. एका चिकित्सक अभ्यासकाच्या भूमिकेतून त्यांनी टिळकांच्या अग्रलेखांचा विचार केला असून तो या पुस्तकात मांडला आहे. प्रत्येक अग्रलेखाची त्यांनी समीक्षा केली असून, प्रारंभी व शेवटी लोकमान्यांच्या लिखाणाचा आढावा घेणारे स्वतंत्र लेखही लिहिले. तो या पुस्तकातील महत्त्वाचा भाग होय. वृत्तसंपादक रामदास नेहूलकर यांनी या पुस्तकासाठी मोलाचे सहकार्य केले आहे. त्यांनी चित्रांची निवड, मांडणी व सजावट याकडे लक्ष पुरविले.

वृत्तपत्र व्यवसायात काम करणारे, पत्रकारितेचा अभ्यास करणारे विद्यार्थी आणि लोकमान्यांचे विचार समजावून घेणारे जिज्ञासू, अभ्यासक अशा सर्वांना या पुस्तकाचा उपयोग होईल.

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या पत्रकारितेच्या अभ्यासक्रमाचे पारंगत शाखेचे विद्यार्थी यांनाही अग्रलेखासंबंधीच्या विशेष अभ्यास विषयाच्या दृष्टीने हे पुस्तक उपयुक्त ठरेल.

